

ter illustratie van de Sherlock Holmes-woorden in het motto van het boek: „My life is spent in one long effort to escape from the commonplaces of existence.” De verheerlijking van de mannelijkheid blijkt inderdaad geen blijvend alternatief te zijn voor het lullige leven van alledag. Bobs toiletpullen: een fles Eau Sauvage van Dior, een flakon Invigorating Body Shampoo, klitwortelolie, talkpoeder, flakons met Body Fitness Rub en Bracing Body Splash „en nog een hoop troep om jong en mooi te blijven en niet vroegtijdig kaal te worden” (p. 58) belanden in de prullenmand wanneer Bob moeizaam strompelend, geplaagd door jicht en schaamluizen uit Indonesië terugkeert.

De ik-figuur bekommert zich tot in zijn angstdromen om zijn „oudere broer”, wiens familienaam „Koudijs” (p. 371) een symbolische betekenis schijnt te hebben, zoals blijkt uit volgende droom na het bezoek aan de Borobudur, waar de ik-figuur zijn vriend naar boven heeft gesleept: „Overal zitten vredig de Buddha's met een geheimzinnige glimlach in het schemerdonker. Dan zie ik ineens dat de hoofdstupa blauw en doorzichtig is als glas. In het binnenste beweegt traag en verkrampd een figuur als een insekt dat zich uit een spinneweb wil bevrijden. Dan verstart het. Ik zie dat het Bob is. Ik storm naar boven en druk mezelf tegen die bekroning van het bouwwerk. Verstijvende k o u. I J s. Ik voel het smeltwater langs mijn lichaam weglopen. Er komt een luchtbel uit zijn mond die dofglanzend voor zijn lippen blijft zitten. Met al mijn kracht druk ik me naar hem toe. Maar mijn lichaamswarmte is niet groot genoeg om op tijd bij hem te zijn”. (p. 297, spatiëring van mij).

Ook in zijn laatste droom tracht de ik-figuur zijn vriend tevergeefs te redden, maar de konfrontatie met het verleden blijft tevens een konfrontatie te zijn

geweest met een verschrikkelijke eeuwigheid zonder betekenis.

Het is ongetwijfeld Wolkers' bedoeling geweest na *De walgvoegel* (1974), waarin de avonturen van de ik-figuur Griffioen en zijn boezemvriend Piet Ranzijn ook al voor een groot gedeelte in het naoorlogse Nederlands-Indië gesitueerd waren, met *De kus* een nieuwe apoteose van zichzelf te geven. Hierbij dient kritisch te worden opgemerkt dat de realistisch geschilderde indrukken van Bobs scherp observerende schaduwloper ook veel gelul bevatten en dat het tema van het boek door de structureel bepaalde entourage met verstikking bedreigd wordt, zodat men moet konkluderen dat Wolkers' laatste werk niet in verhouding staat tot de ervoor gemaakte publiciteit. Men kan alleen maar hopen dat Wolkers zich met *De doodshoofdvlinder*, waarvan ook weer reeds een voorpublicatie in *Vrij Nederland* (24-12-1977) verscheen, zal revancheren.

Daniël de Vin.

Jan Wolkers, *De kus*, Meulenhoff, Amsterdam, 1977.

Kraai dat lichaam tot een lamp! (Leonard Nolens).

Sinds zijn debuutbundel *Orpheushanden* (1969) schrijft Leonard Nolens (1947) aan een visionair en sterk individualistisch gericht poëtisch oeuvre waarin hij enerzijds afrekent met de wereld rondom hem en anderzijds verwoede pogingen in het werk stelt om d.m.v. de taal-materie deze wereld tot de zijne te maken (*De Muzeale Minnaar*, 1973, en *Twee Vormen van Zwijgen*, 1976). Het hardnekkigst doet hij dit in zijn jongste bundel *Incantatie* (1977). *Proteus*, het eerste van de drie zeer lange gedichten die deze bundel rijk is, handelt over zijn verhouding tot de wereld en is tevens een poëtisch kredo. De wereld zoals hij zich aan de dichter voordoet, vervult hem met walg. Vooreerst

zijn er de konventionele, dode en onbevredigende bestaansvormen die zijn mogelijkheden beperken, zijn creativiteit bedreigen en waarmee hij zich onmogelijk kan vereenzelvigen; „wij vonden nooit een stad die in ons past zoals een bloedsomloop” (18). In dit verband maakt Nolens ook allusie op de ingrijpende politieke, economische en sociale onderbouw van onze maatschappij. Tevens ervaart hij de drukkende last van traditie en cultuur; „Men heeft ons in een voortijd kwaad berokkend, onze monden afgeschroefd en weggemoffeld, ons helder voorhoofd losgehaakt... Wij staan na dertig jaar nog in de grondverf die een vreemde hand heeft aangebracht” (12-13). En hier is ook de ambivalente liefde-haat-relatie met de vader en de moeder (sterker geprononceerd in vorig werk) te situeren. Opvoeding en verleden (de slag-schaduw van het verleden, de hamsterkreet geschiedenis die niemand uit mijn spieren schudt) maakten van de mens een kant en klaar afgewerkt produkt, een gedetermineerde en misvormde persoonlijkheid die het contact met een mogelijke zuivere en dynamische levensstroom verloren heeft:

*Zo hebben wij ons langzaam af-
[geleerd.
Ook jij, mijn vriend, alle realia
[heb jij verbrast,
Alle verdriet grootmoedig erdoor-
[gedraaid-
Test jij nog soms de klankwaarde
[van een lichaam of begrip?
Nog niemand heeft bij ons wel-
[denkend gezongen:
De bekkenslag van man op
[vrouw, de galm nadien
Heeft ons gehoor van slag op
[stoot verbijsterd.
Want akoestisch is de wereld
[juist gebouwd,
Maar niemand weet waar hij
moet staan om juist te spre-
[ken (14).*

Ondanks het besef dat ook de taal een erfgoed is, kultuurbelast en vol nietszeggende gemeenplaatsen, beschouwt Leonard

Nolens zijn poëzie als het middel om zichzelf en de wereld te herscheppen, om de identifikatie en kommunikatie met de wereld artistiek te verwezenlijken; „Nog niemand heeft zijn brandende gewrichten naar buiten gedraaid/ Nog niemand zijn wild ritme tot ritus omgeschreven” (8). In *Proteus* drukt de dichter zijn geloof uit in de bevrijdende kracht van het schrijven: „Ik geloof in het boek dat ons blad na blad ontbladert en dat in ons niets anders achterlaat dan groeibegin-sels” (7). Vanuit de innerlijke leegte zal de dichter pogen het ik tot de wereld uit te breiden, op een totaal nieuwe, oorspronkelijke en dynamische wijze de hem omringende werkelijkheid te bezielen; „... En in de vochti-ge fluit van onze stem zal gunstige wind een mens aan-slaan” (15).

Op de weg van die zelfrealisatie, van die herovering, komt de dichter terecht bij de andere, de medemens, die in zijn optiek moet fungeren als aangesproke-ne en voltooiër. Het tweede ge-dicht *Sinds jou* is een patetische poging om de andere d.m.v. steeds herhaalde aanroepingen en een sterk lichamelijke taal in zijn totaliteit en eigenheid aan-wezig te stellen, te kreëren, te veroveren op de leegte; een ein-deloze poging tot identifikatie, tot kommunikatie, tot samenval-len met de andere. Bezwerende uitnodigingen als „Doe nu je ar-men open als de vleugels/Van een raam en laat mij door, laat mij dwars door je lopen. . .” (38). „Bedek mij met betekenis” (38) en „Leg je losgekocht en lang-uit in me neer” (29) wisselen af met gevoelens van onmacht en ontgoocheld afstand nemen: „Kraai dat lichaam tot een lamp! Ik probeer het al jaren/Maar ook vanavond heeft mij niemand naar zich toe gedraaid/Ik heb ge-schreeuwd, ik heb gezongen in mijn slaap, jij was er niet/Om 's morgens te herhalen wat ik niet meer ben” (39) en „Het grondwoord jij dat ik niet raken, niet hermaken kan” (39). Het

kontakt met de andere komt moeizaam tot stand en moet telkens opnieuw hersteld worden. Het krijgt het karakter van een zeldzaam geluuksmoment, een uur zonder duur, telkens uitge-drukt in een bijna identieke beeldspraak: „... maar pak en herpak en herkneed/Onze juiste sekonde van goud. . .” (29), „En ik hoor weer sappen kloppen in de bloesemende polsen/Van de maretak waaronder wij opeenge-jaagd liggen./In de gave gouden bal van de herfst, van die juiste sekonde” (30) en „Zo innen wij mekaar. Goed goud wordt aan-gemaakt” (31).

Het derde gedicht *De dood van een dichter* is een tweespraak met een gestorven lotgenoot (Pernath?); „het lang gesprek dat nu pas kan” (57). De leegte die het bestaan van de dode dichter vervangt, fungeert als spiegel; pas nu is de dode be-reikbaar - nu hij „als een monu-ment van leegte zetelt in de ziel/ Van zijn geschifte geschrif-ten” (61) - en kan de vereenzel-viging plaatsgrijpen:

Ook ik ben aangekomen om de
[aarde te leren,
Om de steen te breken en niet
[zijn stilte.
Ook ik ben aangekomen om
[nooit meer weg te gaan
Uit deze tijd die naam maakt en
niks noemde bij zijn naam. (66)

De vorm van Leonard Nolens' poëzie hangt heel nauw samen met de behandelde thematiek. Ook de dichterlijke taal is niet eksklusief eigendom van de dichter, besmet als hij is door pro-blematiek en stijl van vele an-deren. Alleen in het funktioneel hêrknedden van de taalmaterie kan de verdienste van een dichter liggen. De drie gedichten uit *Incantatie* zijn van een uitzonder-lijke lengte. *Sinds Jou* bijvoor-beeld telt zeshonderd versregels. En toch is deze poëzie niet episch, niet narratief, maar veel-eer een ekstatische formule, een nooit eindigende bezwering, een alchemie, een breed golvende, soms kolkende woordenstroom

die op de duur niets dan be-dwelmende taalmuziek en ritme wordt. Wat is trouwens een in-cantatie? C. Buddingh' geeft in zijn *Lexicon der poëzie* (De Ar-beiderspers, Amsterdam, 1977) de volgende omschrijving: „Een bezwering, een gedicht waarin de dichter tracht - vooral door mid-del van de taalmuziek, door een „magisch” gebruik van woorden en klanken - de lezer zo in zijn ban te krijgen dat het vers diep op hem inwerkt ook zonder dat het hem geheel of tot in alle onderdelen duidelijk is” (92).

Ook als dichter, als woordkunste-naar, is Nolens onherroepelijk een kind van zijn tijd. Hij koppelt een dekadent, estetisch manië-risme aan verworvenheden van de eksperimentele poëzie; o.a. de associatieve en irrationele impulsen, de vaak zeer ingenieu-ze, buitenissige of groteske me-taforen en de lichamelijke, soms viscerale taal. *Proteus* roept her-inneringen op aan de inkantaties van Allen Ginsberg. *Sinds jou* en *De dood van een dichter* geven door hun regelmatige, vierregeli-ge strofenbouw en hun overdaad aan stilistische franjes een meer kompakte indruk, maar bevatten reminiscenties aan Achterberg, Claus, De Vree, Pernath, Dylan e.a.

Incantatie is een brok poëzie die de lezer wel verbluft maar niet altijd „in hart en nieren” raakt. Aan dit euvel lijdt vooral de eerste afdeling. Niettemin slaagde Nolens erin zijn haast uitzichtloze problematiek op een - weliswaar pretentieuze - maar krachtige en indringende manier gestalte te geven.

Hij die zich „uit de smalle trech-ter van zijn lijf omhoog wil zin-gen” moet dit doen met brok-stukken van een aangetaste en voorgekauwde taal. Maar de poëtische adem, het elan dat zeshonderd verzen een span-kracht dient te geven, is aan-wezig. Poëzie die verdient ge-proefd en gedronken te worden. *Frans Deschoemaeker.*

Leonard Nolens, *Incantatie*, Uitgeverij A. Manteau, Brussel, 1977, 66 blz.